

**KATI OLAN HER ŞEY BUHARLAŞIYOR - BUHARLAŞAN
HER ŞEY KATILAŞIYOR: İNSAN VE UYGARLIĞIN
KENDİNE YABANCILAŞMASI OLARAK GÜNDELİK
YAŞAMIN KENDİLİĞİNDENLEŞMESİ VE
MARJİNALLEŞMESİ**

Ertan EĞRİBEL

Özet: Batı dünya egemenliği sadece geçmişi değil günümüzü ve geleceği de kayıtlayan bir oluşumu belirtmektedir. ABD merkezli yeni dünya düzeninde çözüm gerektiren ve sorun olarak tanımlanan konular düzenin belirsizleştirme, ilkesiz-ölçüsüz sıradanlaştırma tavrı nedeniyle sorun olmaktan çıkmış ve düzenin unsuru haline gelmiştir. Bu nedenle kendiliğinden, anlık, sıradan, gündelik yaşam ilişkileri, farklılıklar arası-ötesi görünüm, çok kültürlülük adına etnisite, din, cins düzeyinde tikellikler öne çıkarılmıştır. Bu anlamda bu çalışmada, insan ve uygarlığın kendine yabancılaşması olarak gündelik yaşamın kendiliğindenleşmesi ve marjinalleşmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gündelik yaşam, Yabancılaşma, Postmodernizm.

**EVERYTHING SOLID IS VAPORIZING - VOLATILE
EVERYTHING IS SOLIDING: SPONTANEOUSNESS AND MARGINALIZATION
OF DAILY LIFE AS SELF-ALIENATION OF HUMAN AND CIVILIZATION**

Ertan EĞRİBEL

Abstract: Western world domination refers to a formation that records not only the past but also the present and the future. In the USA-centered new world order, the issues that require a solution and are defined as problems have ceased to be a problem and have become an element of the order due to the order's ambiguity, unprincipled-measurable ordinaryization attitude. For this reason, spontaneous, instantaneous, ordinary, daily life relations, views beyond differences, and ethnicity, religion, and gender-level particularities in the name of multiculturalism are highlighted. In this sense, this study will focus on the spontaneity and marginalization of daily life as the alienation of human and civilization from itself.

Keywords: Everyday life, Alienation, Postmodernism.

KATI OLAN HER ŞEY BUHARLAŞIYOR - BUHARLAŞAN HER ŞEY KATILAŞIYOR: İNSAN VE UYGARLIĞIN KENDİNE YABANCILAŞMASI OLARAK GÜNDELİK YAŞAMIN KENDİLİĞİNDENLEŞMESİ VE MARJİNALLEŞMESİ

Ertan Eğribel

“Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve en sonunda insanlar yaşamın gerçek koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyor. Modern burjuva toplumu, böylesine kudretli üretim ve mübadele araçlarını bir araya getirmiş olan bu toplum, yeraltı güçlerini kontrol edemez bir büyücüye benziyor.”

Marx-Engels, Komünist Manifesto

“her mağaza çocuklaşır bizi görünce/ kaynağı belirsiz bu çılgınlık kimin/ korkuyla yanaşarak işte şundan biraz... mağaza ev olunca neden/ çocuklar el mi çırpır döne döne/ yılışarak kırılmadan vitrinler... yerleştik şükür evler mağaza/ sevgi rafta çocuklar sağda kavanozda/ yatağımıza tırmanır dışımızdaki eşyalar... an-nem onu tanımadınız şimdi elektrik süpürgesi/ babamı değiştirdik çok zaman geçti hatırlamıyorum/ kolay kucaklanmıyor tabi katlanacaksınız.”

Şey-leşme, 1979

Çözümün Belirsizleşmesi, Gündelik Olanın Öne Çıkması ve Kültürün Endüstrileşmesi

İnsan daha başlangıçtan bu yana gündelik sorunlarını kendiliğinden, anında, doğrudan ilişkiler içinde çözemediği için belli bir yöntem bilinci/kültür ile sorunları üzerinde etkili olmuştur. Bir anlamda insanlık serüveni insanın doğal/kendiliğinden (hayvan) halinden çıkışı ile başlamıştır. Günümüzde kültürün anlık, doğrudan gün-

delik ilişkilere indirgenmesiyle, düşünce düzeyinde doğal ve kültürel olan arasındaki fark-karşıtlık ortadan kalkarken (çeşitli bilinçlenme biçimleri arası, ötesi ve dışı) “*kültür her şeydir*” anlayışı ve yöntemsizlik yaygınlaşacaktır. Bu anlamda bir uygarlık krizinden söz edilse bile bu benimsenmiş yeni bir durumu/tutumu belirtmektedir. Modernleşme eleştirileri (postmodernizm) sonuçta aynı kültür ve anlayış içinde, mevcut düzenin çelişki ve koşulları tarafından biçimlenmiştir. Süreksizlik, farklılaşma ve dengesizlik modernleşmenin de özellikleridir. Burjuvazi daha başlangıçtan itibaren belirlenmiş ve kutsallaşmış kurallarla çatışmıştır. Egemen düzen ve gündelik yaşam tarzı esas olarak şiddete dayalı üstünlük temelinde örgütlenmiştir. Günümüzde tarihi anlamda yeni bir aşamadan, bütünsel anlamda alternatif dünya görüşünden söz edilememektedir. Mevcut düzenin getirdiği açmazların benimsenerek kültür endüstrisi tarafından belirlenen gündelik yaşam düzeyinde yeni bir toplumsallaşmadan, tüketim toplumundan söz edilmesi uygarlığın (çözümün) sınırlarının belirsizleşmesinden ve toplumların kendi kaderi üzerinde etkili olamamasından kaynaklanmaktadır. Belirsizliğin/çözüksüzlüğün genelleşmesiyle insanın kendine yabancılaşması, edilgenliği (kaos) düzenin ve toplumsalın bir unsuru olmuştur. Geçmişte mevcut Batı düzeninin aksayan yönleri sapma, anormallik, kriz vb. gibi aşılması gereken toplumsal problemler olarak görülürken, artık her türlü sapma, farklılık, eşitsizlik, şiddet, marjinalleşme, kuşku ve güvensizlik, herhangi bir dönüştürme çabası söz konusu olmadan bir gerçeklik, düzenin bir rutini ve koşulu olarak benimsenmiştir. Mevcut ilişkiler düzeni insan yaşamına bir değer ve anlam katmayı ve sorunlar üzerinde toplumca etkili olmayı, bütünlük sağlamayı amaçlamamaktadır. Modernleşme daha başlangıçta sınıflar arası ve toplumlar arası farklılaşma ve çatışma yanında bütün uyum söylemlerine karşılık birey ile toplumu da karşı karşıya getirmiştir. Bireyselleşme ile toplumsallaşma birbirinden ayrı/kopuk süreçler değildir, eşzamanlı süreçlerdir, ancak modern ilişkiler düzeninin gelişmesi toplumsallaşmadan kopuk, topluma yabancılaşmaya dayalı bireyciliği doğallastırmıştır. Bu durum insanın kendi toplumsal varlığına ve doğaya yabancılaşması, bir anlamda “insanlıktan” çıkmasıdır.

Her uygarlığın kaygısı elde edilen çözümü sürekli hale getirmek, denetlemektir. Bu nedenle belli bir dünya görüşüne, kurallara ve değerlere gerek duyulmuş, çözüme ait esaslara gündelik yaşam ilişkileri içinde sahip çıkılmıştır. Ancak çözümün toplumlar arası ilişkiler içinde ortaya çıkması ve belli çıkarlar tarafından belirlenmesi mevcut çözümün tartışılarak değişmesinin de temelini oluşturmuştur. Günümüzde Batı uygarlığının Doğu üzerinde üstünlüğünü/egemenliğini mutlaklaştırması ve bu eşitsiz dengenin Batı-dışı toplumlarda tartışılmaması tarihi gelişme ve ilerlemenin önünde bir engel haline gelmiştir. Bu nedenle uygarlıklar arası ilişkiler birbirini tahrip eden bir açmaza dönüşmüş, bütün dünya için geçerli bir uygarlık krizini ortaya çıkarmıştır. Günümüz uygarlığının kendisini bütünsel dünya görüşlerinden/tarihten bağımsız bir biçimde kendiliğinden, anlık, tüketime dayalı gündelik ilişkiler üzerinden tanımlama çabası bu açmazın bir göstergesidir. Geçmiş-şimdi-gelecek arasında-

ki ilişki ve bütünlük parçalanmış, sorunların çözümü yönünde öngöründe bulunmak imkansızlaşmıştır. Mevcut düzen kendini tarihten kopuk bir biçimde mutlaklaştırırken gündelik yaşam ilişkilerinde kendiliğindenlik ve marjinalleşme geçerli yönetim/egemenlik biçimi olmuştur. Günümüz uygarlık krizini belirleyen küre-yerel yeni dünya düzeni ve postmodern dünya görüşü belli koşullarda ortaya çıkmıştır. Gündelik yaşam, süreklilik göstermeyen, anlık, dengesiz, kendiliğinden görüntüsüne karşılık belli bir iktidar-güç ilişkisinden, düzenin farklılıklara dayalı işleyiş biçiminden bağımsız değildir. Günümüz düzeni de kendisini eşitsiz bir denge ve farklılıklar sistemi yaratarak sürdürmektedir. Küre-yerel dünya düzeni bunun bir ifadesidir. Bu nedenle modernleşme gibi günümüz ilişkiler düzeni de belli koşullar ve iktidar anlayışı içinde temellendirilmelidir. Modern dünya görüşü ve yaşam tarzı geleneksel ilişkilere karşıt yeni bir düzeni gündeme getirirken kendisini gelenek yıkıcı ama aynı zamanda yeni bir düzen getiren bir oluşum olarak tanımlamıştır. Ancak günümüz modernleşme eleştirileri uygarlık yıkıcı, devrimci bir dönüşüm/aşama amaçlamayan, sonu olmayan belirsiz bir gelecek öngörmektedir. Sorun geniş toplum kesimlerinin anlık, gündelik ilişkileri yüceltten, marjinalleştiren bu sunuşu benimsemeleridir. Esas tartışılması gereken budur. *“Katı olan her şey buharlaşıyor”*, ancak bu buharlaşma gündelik yaşam koşullarında istikrarsızlık, kaos, belirsizlik, yabancılaşma, içe dönüşlülük, kuşku, korku, melezlik, bireycilik biçiminde maddileşiyor. *“Büyüsü bozulan dünya”*da buharlaşan her şey tekrar katılaşıyor.

Modernleşme veya postmodernizm insanın kendine ve uygarlığa yabancılaşmasını toplumsal koşullardan bağımsızlaşma veya bireyin özgürleşmesi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle günümüzde belli kurallara/ilkelere dayalı toplum bilimleri veya bilimsel bilincin gereği tartışma konusudur. Toplum bilincinin oluşturulması, yaygınlaşması ve aktarılmasında sanat-edebiyat, din gibi diğer bilinç biçimlerine, özellikle kitle-iletişim araçlarına (eğlence endüstrisine) özel bir rol ve önem verilmiştir. Kitle-iletişim araçlarının gündelik toplumsal yaşamı kökten değiştirdiği ve yaşantımızın en kişisel yanlarını bile etkilediği belirtilirken bunu gerçeklikle temellendirmeye çalışmak gereksiz görülmektedir. Kitle kültürüne/endüstrisine duyulan ilgi sınıfsal ve toplumsal belirsizliği, uygarlık çerçevesi dışında (tüketim/kitle endüstrisine dayalı) bireyci yaşam düzeyinde ortaya çıkan ortaklık ve değişimi, denetim ve yönlendirmeyi belirtmek içindir. Tüketim endüstrisine uygun bir kitle kültüründen ve ortaklıktan bu nedenle söz edilmektedir. Kuramsal düzeyde bunun ifadesi, toplumsal bilinç fiilen toplumsal eylem/pratik tarafından temellendirilemez, bir söylem/metin olarak hayali bir gerçekliğin/pratiğin kurgusal inşasıdır biçimindedir. Günümüzde ağırlık kazanan ve giderek toplum bilimlerine karşıt bir biçimde egemen hale gelen kültürel çalışmalar disiplininin temeli bu anlayışa dayalıdır. Yeni bir toplumsallaşmadan (endüstri ötesi toplum, bilgi toplumu, belirsizlikler çağı, risk toplumu) söz edilirken buna uygun yeni bir disiplinler arası-ötesi-dışı yöntem/yöntemsizlik anlayışı geçerlilik kazanmıştır. Modernleşme dünya çapında büyük bir dönüşüm ola-

rak kendisini genelleştirirken, giderek kendini de tahrip edecek biçimde yıkıcı yönü belirleyici hale gelmiştir.

Batı dünya egemenliğinin aldığı bir biçim olan modernleşme bir krizin, devrimci bir altüst oluşun ve dönüşümün ürünüdür. Modernleşme savunucularına göre (inkara ve sürekli ilerlemeye dayalı) bu tarihsel dönüşümün nereye gideceği, nasıl sonuçlanacağı belli de değildir. Postmodernizm ise, modernleşmenin kısır ve güdük, inkarcı ilerleme çabasının sonuçsuz kalmasının bir ürünüdür. Günümüzde mevcut düzenin sorunları dönemsel krizler olmaktan çıkarak mutlaklaşmış, düzensizlik, belirsizlik hali egemen yönetim ve yaşam tarzı haline gelmiştir. Modernleşme kendinden önceki bütün tarihsel dönemden kendisini ayıran, uyumsuz, karmaşık, ayrımsal bir maddeliğin ifadesidir. XIX. yüzyıl öncesi geleneksel toplum düzenine karşı olmak yanında kendi içinde de çelişik ve farklılaşmaya dayalı bir gelişmeyi öngörür. Getirdiği çözüm durmadan ilerleyen doğrusal bir çizgiyi ve genişlemeyi değil farklılaşmayı, yükseliş, denge ve çöküşü kapsar. Bu nedenle kriz, kaos ve belirsizlik, farklılıklar mutlaklaşmıştır. Gerçekte bu durum bir kopuş ve aşama olmadan modernleşmenin bir uzantısıdır. Modernleşmenin genişlemesi ve kendini sürdürmesi doğrusal bir süreç olarak anlaşıldığında çelişki ve çatışmalar, postmodern tahribat ve çöküş de anlaşılmayacaktır. 1980 sonrasında modernleşmeye yönelik postmodern eleştiriler Berlin Duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi gibi yüzyılın sonunu belirleyen dünya çapında önemli siyasi değişikliklere koşut olarak gelişmiştir. ABD merkezli yeni egemenlik düzeninin mutlaklaşması mevcut koşullar ve ilişkiler sürecine yeni bir içerik ve ivme kazandırmıştır. 1980'li yıllarda başlayan bu dönüşüm II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan modern Batı uygarlığı ve Batı-merkezcilik eleştirilerini marjinal olmaktan çıkarmıştır. 1960'lı yılların iktisat-toplum merkezli refah devleti, kalkınma iktisadı gibi konuları gözden düşerek sonsuz tikelikler, farklılıklara dayalı kültüre dayalı konular, gündelik yaşam tarzı öne çıkmıştır. Farklılaşmalar arası-ötesi yeni küre-yerel düzen kendini zorunlu olarak bireysel düzeyde temellendirmektedir. Toplum düzeyinde çözüm arayışlarından vazgeçilmesi ile bireysel düzeyde çözüme dayalı Amerikan yaşam tarzının (yeni özgürlük anlayışının) yaygınlaşması birbirine koşuttur. 1968'lerin antici, protest özgürlük anlayışı 1980 sonrasında yeni bir biçim almıştır. Düzen artık kendi sınırları içinde ihtiyaçları, düşleri, beklentileri belirleyici hale gelmiş, kendine eklemlemiştir. Kutsal olan her şeyi dünyevileştiren ve sonunda insanları gerçek koşullarıyla ve ilişkileriyle yüzleşmeye zorlayan düzen kendi mutlak egemenliğini sağladığında insani ve dünyevi yanı ortadan kalkmıştır. Toplum sınıflarının koşulları değiştirme ve etkili olma iradesi ortadan kalkarak pasifleşmiştir. Bu nedenle "devrime veda" edilmesi veya temsilin belirsizleşmesi (demokrasinin yozlaşması) ile kitle endüstrisi araçlarının kendine göre biçimlendirdiği yüzeysel, plastik, magazine dayalı bir duyar(sız)lığın ortaya çıkması eşzamanlıdır. Bu duyar(sız)lığın sabit bir nesnesi yoktur veya sürekli olarak değişen, ana dayalı bir karakteri vardır. Bu nedenle kitle kültürüne dayalı toplumsal bilincin oluşması, yaygınlaşması tüketim nesnelerine dayalı olarak tanımlanmaktadır.

Kitle endüstrisi (tüketim) ürünleri aynı zamanda gündelik yaşama indirgenen yüzeysel, pop kültürü de oluşturmaktadır. Bu anlamda tarihten/uygarlıktan büyük bir kopuş gerçekleşmiştir. Yeni dönemin mimarisi, edebiyatı, sanatı, dini geçmiş hiçbir dönemle karşılaştırılamayacak biçimde gerçeklikten kopmuştur. Bu gerçeklikten kopmanın verdiği büyülenme hali, sarhoşluk veya sınırsızlık duygusu başlangıçta bireyin özgürleşmesi, koşullardan bağımsızlaşması olarak görülmüş ve yüceltilmiştir. Gerçekte ortaya çıkan egemen eğilim her düzeyde tüketime/tüketmeye dayalı “sonsuz kadar tekrarlanan şimdi” ile birlikte kısırlaşma, çürüme, kendine kapanma, ufuksuzluk ve geleceksizlik olmuştur. Bu, bir anlamda modernizmin Pirus zaferidir. Modernizm kendini en uca, en sınırına kadar götürürken (postmodernizm) aynı zamanda kendi sonunu da hazırlamıştır. 1968 hareketinin isyancı yanı tarihsel mirasa ve geleceğe karşı kuşku biçimini alırken, gündelik ilişkiler düzeyinde devrimci alternatif arayışı belirsizliğin, anlık olanın yüceltilmesine dönüşmüştür.¹ Bu dönüşümde Batı-dışı toplumların yeni arayışlarının etkisiz olması, sonuçsuz kalması da önemli bir rol oynamıştır. Geçmişte dünya egemenlik ilişkilerine karşıt olarak gösterilen veya denetimi açısından sorun olan (geleneksel güçler, işçi sınıfı, gençlik gibi) temel muhalefet güçleri, antici direniş odakları mevcut düzene eklenilerek marjinalleşmiştir. Bu nedenle kitle-iletişim endüstrisine dayalı bilinç aktarımı, uyumsuz yeni yaşam tarzı, eklenti, içe dönük yerelleşme ve farklılıklar öne çıkmıştır.

1980 sonrasında topluma ve uygarlık mirasına karşıt bir biçimde mevcut düzenin mutlaklaşmasının, diğer bir deyişle buharlaşan her şeyin katılaşmasının bir yönü eğlence endüstrisi tarafından sağlanan sınıfsal, toplumsal, farklılaşma-ötesi, anlık, gündelik yaşam tarzı düzeyinde özgürleşme olarak gerçekleşirken, diğer yönünü etnik, dinsel, cinsel, kültürel ve kimliğe dayalı özgürleşme oluşturmuştur. Geçmişte marjinal, alt-kültür olarak tanımlanan farklılıklar, eşitsizlikler mevcut egemenlik ilişkileri içinde sıradanlaşarak, yama olarak küre-yerel düzene eklenilmiştir. Artık düzenin marjını oluşturan krizler, uyumsuz karşı çıkışlar düzenin rutini olduğu için gündelik yaşamın kendiliğindenliği yüceltilmekte, kuşku, korku, güvensizlik, sıradanlık ve bireycilik egemen yaşam tarzı olarak somutlaşmaktadır. Her düzen kendi varlığını korumak için belli sürekliliklere ihtiyaç duyar. Günümüz Batı egemenlik düzeni kendini mutlaklaştırırken dünyayı da istikrarsız hale getirmektedir. Modern ilişkiler düzeninin belirsizlik ve istikrarsızlık yaydığı, insansızlaştığı koşullarda nesneler dünyası kutsallık ve sihir kazanmıştır. Tüketim endüstrisi/kültürü bunalan, kendine yabancılaşan geniş kitlelerin “derin iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbi ve ruhsuz

¹ Anlık olanın veya şimdinin yüceltilmesinde eğlence endüstrisi hatta spor (tarafdarlık ideolojisi) önemli bir rol oynamıştır. Türkiye’de de bu durumu saptamak mümkündür. 1980 sonrası eğlence endüstrisinin büyümesi öncelikle özel televizyon kanalları tarafından gerçekleştirilmiştir. Magazin ile sporun birleştirildiği “tele-vole” programı/anlayışı bir anlamda bu büyümenin biçimlenme yönünü göstermektedir. Şimdi de değişen bir şey yoktur. İnsanlar bu “endüstriyel” yeni eğlence-spor biçiminin “fanatığı” olmuştur.

koşulların ruhu” olmuştur. Modernizmin buharlaştırdığı kutsal “büyülü dünya” daha muhafazakarlaşmış, katılaşmış biçimiyle, kendi tapınakları olan alışveriş merkezleri, eğlence-spor arenaları, kitleleri peşinden sürükleyen ikonları, müzeler, duvarlarla çevrili güvenli siteler, şehir dindarlığı gibi çeşitli görünümlemlerle geri gelmiştir. Kitle kültürünün/endüstrisinin veya kitle-iletişim araçlarının toplum-tarih üstü bir güç olarak tanımlanması ve belirleyiciliğinden söz edilmesi bu nedenledir.

Kültürün Endüstrileşmesi: Maddi-Hayali Türedi Gerçeklik ve Yabancılaşma

Günümüzde mevcut düzenin mutlaklaşması nedeniyle çok-kültürlülük adına anlık, sıradan, doğrudan gündelik yaşam ilişkileri ve yerellikler öne çıkmıştır. 1990’lı yıllarda toplumbilimlerinde de geçerlilik kazanan kimlik, farklılık, göçebelilik, akışkanlık, köksüzlük, melezleşme gibi kavramlar zaman ve mekan anlayışını değiştirerek toplum çözümünden bağımsız, bireysel düzeyde anlık, doğrudan gündelik yaşam biçimlerinin (dolayısıyla “kültürel çalışmaların”) öne çıkmasına neden olmuştur. ABD üstünlüğüne dayalı verili dünya düzeni kendisini hiçbir toplumsal-tarihsel temele ve gerçekliğe bağlamadan güvensiz, doğrudan, anlık kişisel ihtiyaçlar çerçevesinde tanımlamak istemektedir. Batı’da modernleşmeye, Batı-merkezciliğe yönelik eleştirilerden çıkan sonuç budur. Batı dünya egemenlik ilişkilerinin biçim değişikliği sadece geçmişe yönelik bir eleştiri olarak kalmamış, geleceğe yönelik beklenti, umut ve tartışmaları, biçimleme, etkileme çabasını da ortadan kaldırmıştır. Bu açıdan tarihin sonundan, toplumsalın sonuna, sosyolojinin sonundan sınıfların, ideolojilerin sonuna kadar bir dizi yeni sonlar gündeme getirilmiştir. Bu, düzenin kendi içinde ilerlemesinden ve tutarlılığından bile vazgeçmedir. Dünya görüşlerinin ve gündelik yaşamın marjinalleşmesi ile tarihten vazgeçilmesi birbirine koşuttur. Geleceğe yönelik arayışlardan vazgeçilmesi, anlık, gündelik ilişkiler içinde tanımlanması, iktidar anlayışındaki değişikliklerle birliktedir. Tarihten vazgeçerken bu nedenle kutsalın veya bunun ötesinde-dışında doğüstü güçlerin belirlenimciliğinin geri dönüşünden söz edilmek zorunda kalınmıştır.

Günümüzde kutsalın geri dönüşünden söz edilmesine rağmen, dini bilinç/kimlik düzeyinde de dinin marjinalleşmesinden veya bireysel düzeyde bir inanç konusu olarak gündelik yaşama indirgenmesinden söz etmek mümkündür. Günümüz din anlayışının kaynağı uygarlık bilinci temelinde değildir. Siyasallıktan/iktidardan bağımsız, bireylerden oluşan kimliğin yörüngeleri olarak etno-dini ve kültürel cemaatler ideolojinin/tarihin/siyasetin sonunu temsil etmenin ötesine gitmemektedir. Bu nedenle din düzeyinde, gündelik yaşam düzeyinde kılık-kıyafet gibi özellikler üzerinde durulmakta, uygarlık ve kimlik ilişkisi ön-görünüşte (yüzeysel) gündeme getirilmektedir.² Gündelik yaşamın bağlı olduğu uygarlık çerçevesinden, toplumlar arası ilişki-

² Bu açıdan İslamiyet ile uygarlık arasında kurulan ilişkinin değişmesi çarpıcıdır. İslamiyet Batı’ya karşı mücadele bilinci olarak Doğu halkları içinde yaygınlaşmıştır. Buna karşılık günümüzde İslami

lerde ortaya çıkan çözüm temelinden kopmasıyla marjinalleşmesi birliktedir. Anlık olan “şimdi”nin öne çıkması geçmişten ve gelecek tasarımıyla bütünüyle kopmayı belirtmektedir. Gündelik yaşamın çeşitli görünümünün bir bütüne ulaşmaması, eklektik, seçici, belirsiz kalması veya değişmesi marjinalleşmeyi doğallaştırmaktadır. Küre-yerelleşme sürecinde bu marjinalleşme melezleşme ve/veya ekonomik ve sosyal paylaşımın cemaat anlayışı içinde darlaşması, parçalanması ve kutuplaşması biçimindedir. Toplum bilincinin oluşturulması, aktarılması ve yaygınlaşması köksüz bir gelenek yaratma çabası olmanın ötesine gitmemektedir. Toplumsal bilincin darlaşmasını ve eklenti biçimde düzene yamanmasını sınıfsal düzeyde çeşitli cemaat örgütlenmeleri ve cemaat çıkarlarının savunuculuğu biçiminde de görebiliriz. Bütünsel kimliğin farklılaşması, parçalanması önce geleneksel uygarlık ilişkilerinin ifade ettiği anlam dışında kendi içinde bir darlaşmaya dönüşmektedir. Dini yeniden ihya etme çabası kendi bağlamından koparılmış, içi boş, “icat edilmiş/hayali” yeni bir geleneğe dayanak oluşturmak içindir. Gündelik yaşam düzeyinde ortaya çıkan dini muhafazakarlığın (yeni şehir dindarlığı) yeniden inşasında geçmiş geleneğe bağlanılmadığı gibi, yeni bir gelenek oluşturma çabası da söz konusu değildir. Günümüzde din mevcut dünya egemenlik ilişkilerine gündelik yaşam düzeyinde eklenerek varlık belirtmektedir. Uygarlık sistematığının bozulması/köksüzleşmesi giderek toplumsal çözümden bağımsız din düzeyinde de parçalanmayı, bireysel pay alma çekişmesini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle dinsel/kutsal olan değerler tartışmalıdır; kolaylıkla (kaderciliğin) dışına çıkmak mümkündür; din yerine doğaüstü başka güçlerden (fal, büyü, cin, totem, şans vb.) medet ummaya dönüşmektedir. Modernleşme eleştirileriyle bunun yolu da tamamen açılmıştır. Bu durumda kutsala veya doğa-üstü güçlere bağlanmak veya onlar kadar üstünlük verilen kültür/iletişim endüstrisi araçlarının (teknolojisinin) belirleyiciliğinden söz etmek sorun olmayacaktır.

Küre-yerelleşme Batı'nın dünya egemenliğinden, üstünlüğünden vazgeçmeden Batı-dışı toplumlar için siyasetten cinselliğe kadar her alanda düzenleme çabası (model) olmaktan çıkmasıdır. Geçmişte Batılılaşmaya/modernleşmeye karşı Batı-dışı toplumlarda özellikle sağ muhafazakar kesimin getirdiği en önemli eleştiri gündelik yaşam tarzı düzeyinde karşıtlık biçiminde ortaya çıkmıştır.³ Modern toplum modeli ve yaşam tarzının yaygınlaşması yönetenlere-düzene tepki biçiminde uygarlık krizi, yozlaşma, kültürel emperyalizm ve yabancılaşma olarak tanımlanıyordu. ABD egemenliği çerçevesinde yeni dünya düzeni, küre-yerelleşme ile gündeme gelen modernleşme eleştirilerine (ulus-devlet modelinin ve modern yaşam tarzının farklılıklara engel olduğu, standartlar yarattığı, otoriter eğilimlere yol açtığı vb. görüşle-

dünya görüşü Batı'ya karşı bir kimlik belirtisi olmaktan çıkarken, gündelik yaşam düzeyinde ortaklık kurulması yadırganmamaktadır.

³ Bunun bir başka görüntüsü sosyalist sol içinde de vardır. Günümüzde yeni-küreyerelleşmeci sol kendi varlığını bir başka düzeyde gündeme getiremediği için muhalifliğini Coca-Cola veya McDonalds karşıtlığı temelinde gündeme getirmekle yetinmektedir.

re) en başta muhafazakar kesimler (ve onlara eklemelenen yeni küre-yerel sol) sahip çıkmıştır. Yeni sağ/sol muhafazakarlık gündelik yaşam tarzı düzeyinde (yerel) Batı egemenliğine eklemelenirken, buna uygun postmodern görüşlerin tercümesinde/aktarıcılığında öncülük almıştır. 1980 sonrası ortaya çıkan küre-yerel dönüşümün en önemli yanı toplumsal-tarihi değişme anlayışının, siyasi temsil biçimlerinin gözden düşmesi, gündelik yaşamın çeşitli görünümünün ideolojiden, siyasetten, çözüm-den bağımsız bir biçimde saf/dar anlamda kültürel ön-görünüşler olarak gündeme gelmesidir. Diğer bir deyişle gündelik yaşam ilişkileri artık maddi hayatın yeniden üretimi temelinde bağlayıcı/belirleyici yapısal özelliklerinden bağımsız bir biçimde (dışsal temsili referanslarından, modernleşmeden, tarihi hatırlatmalarından sıyrılarak) kendi içkin niteliklerinin düz, kendine kapalı, doğrudan ifadelerinin, basitçe saf/dar görünümüne indirgenmiştir. Bu nedenle gündelik yaşamın kendisi toplumsal ve tarihi gerçeklik tarafından temellendirilmesi gerekmeyen ön-görünüşe dayalı (kılık-kıyafet, türban gibi) sıradan bir konu ve soyutlama haline gelmiştir. Bu yeni yönelişte tüketim toplumu ve gündelik hayatın metalaşması etkili olduğu gibi aynı zamanda bu oluşuma karşı eleştiriler de büyük katkı sağlamıştır. Gündelik yaşamın siyasallaşmasını reddeden ve baskıcı iktidar aygıtlarıyla ilişkisini gösteren kitle-iletişim araçları eleştirisi ve egemen kültürün anlamını yapı-söküme uğratan referanslar sonuçta gündelik yaşamın temsili bağlamından kopuk saf bir biçimde değerlendirilmesine de izin verecektir. Elbette bu saflık/darlık gerçekte mümkün değildir, ancak toplumsal-tarihi gerçeklik üzerinde kuşku yaratarak dolaylı olarak bütünsel gerçeklikten kopuşu, iktidara karşı antici bir tepkisellikle her türlü bağlanmadan vazgeçmeyi sağlamıştır.

Maddi yaşamın yeniden üretimi, sürekliliği, korunması kendiliğinden, anında ve doğrudan ilişkilerin bir ürünü değildir. Günümüzde tartışma maddi yaşamın yeniden üretiminin nasıl gerçekleştiği, tarih ve uygarlık ilişkilerinin biçimi, tarihi/kültürel miras ve geleceği üzerine yapılmamaktadır. Batı günümüzde elde etmiş olduğu üstünlüğü/egemenliği mutlak hale getirme çabası nedeniyle uygarlık dışı/tarih dışı, anlık, doğrudan, kendiliğinden gündelik yaşam ilişkilerini öne çıkarmaktadır. Günümüz dünya düzeni üzerinde biçimlenen gündelik yaşam ilişkileri kayıtsızlık, belirsizlik, kuşku, kaos, eklektiklik, irrasyonellik, karmaşıklık, ultra-bireycilik, tüketim, gerçekliğin/failin yitirilmesi, görecelik, subjektiflik, melezlik, kurgu veya yapaylık gibi belli özellikler/ilkeler üzerinden tanımlanmaktadır. Modernleşme daha başlangıçta türedi, mutant farklılaşmalar yaratırken tarihi gerçeklikten kopmuştur. Bu nedenle artık toplum bilimlerinden sanata kadar çeşitli bilinç biçimleri açısından kuram ile pratik arasında bir ilişki kurmak anlamsızlaşmıştır. Günümüz gündelik yaşamı bütünsel bir uygarlık ve tarih anlayışından kopuk, eklektik bir biçimde kültürel düzeyde ön-görüntüsüyle, karmaşıklığı ile tanımlanmaya çalışılmaktadır. Buna toplumsal-tarihsel olayların ve gerçekliğin bir uygarlık olarak sistematik tanımı yerine tanımsızlığı/tanımlanamazlığı da denilebilir. Bu durumun bir uygulaması in-

sanın çevreyle uyumunu belirten mimaride farklı tarihi dönemlerde ortaya çıkmış değişik üslupların aynı mimari yapıda eklektik bir biçimde yan yana getirilmesidir. Bu üslupsuzluğun çok-kültürlülük ve özgürleşme olarak tanımlanması elbette mümkün değildir. Gündelik yaşam ile özdeşleştirilen kılık-kıyafet alanında da “altı kaval, üstü şişhane” örneği farklı tarzların -başta türban/eşarp, altta tayt ve mantar topuk biçiminde- bir araya gelmesi garipliğine “modern mahrem” denilmiştir. Tarihin değersizleşerek sıradanlaşmasının gündelik yaşama indirgenmesinin çarpıcı örneklerinden biri de Topkapı Sarayı ve Kremlin’in birebir ölçüde Antalya’da turistik oteller olarak yapılmasıdır. Osmanlı saraylarının bahçesine sarayı kulübeye çeviren büyük oteller yapılması veya sarayın otel haline getirilmesi de bu nedenle yadırganmayacaktır. Bu görüntüye uygun bir yöntem/yöntemsizlik anlayışı toplumbilimlerinde de yaygındır. Diğer bir deyişle gündelik yaşamın belirsizliği/tanımsızlığı, ön-görünüşte kalan kendiliğindenliği toplumsal bilinç düzeyinde de geçerlidir. Yaşamın ve uygarlığın anlamı/tanımı darlaşıp muğlaklaşırken toplumsal ve tarihsel gerçekten kopuk hayali geleneklerden, yeni muhafazakarlıktan, ötekinden, çok kültürlülük adına mutlak farklılaşmalardan, zamanın ve mekanın buharlaşmasından söz etmek sıradanlaşmıştır. Sosyolojide sanayi ötesi toplum, post-modern, bilgi çağı/toplumu, risk toplumu, ekolojik toplum, belirsizlikler çağı gibi nitelermeler eski düzenden aşama anlamında bir kopuş olmadan yeni bir döneme geçildiğini belirtecektir. Bu dönemin özelliği doğal/kendiliğinden olan ile kültürel olan arasındaki farkın ortadan kalkmasıdır.

Günümüz küre-yerel uygarlığının tarihi süreçten, toplumlar arası ilişkilerden bağımsızlaşması ve belirsizleşmesi toplumsal gerçek ile olan ilişkimizi, anlama ve dönüştürme çabasını doğrudan etkilemektedir. Bunun getirdiği bir diğer sonuç toplum çapının darlaşması, insanın kendi yapıp ettiklerine, kendine, topluma ve doğaya yabancılaşmasıdır. Yeni dönemde toplum ve birey olarak bir özgürleşmeden, temsil yerine kaostan, belirsizlikten, risklerden/güvensizlikten söz edilmesi bu nedenle doğal karşılanmaktadır. Küreselleşme ile yerelleşmenin, hiyerarşik, dikey bütünleşme ile parçalanmanın birlikte ortaya çıkması birbirini tahrir eden bir ilişki biçimini belirtmektedir. Mevcut düzenin toplumsal niteliğini yitirmesi, toplumsal çözülmenin yaygınlaşması nereye gidileceği belli olmayan kendiliğinden bir süreci belirtmektedir. Bu durumda sınırları belirsizleşmiş, doğrudan ilişkiler içinde alternatif bir çaba ve dönüşümü gerçekleştirmekten uzak insan için geçerli olan duygu ve bilinç; ilahi bir kader veya varoluş anlayışına sığınarak güçsüzlüğünü ve başarısızlığını (teslimiyete dayalı bir “özgürleşme” olarak) kabullenmek olacaktır. Anti bir tarzda doğaüstü güçlerden çare ummak da bunun bir başka biçimidir. Kutsalın geri dönüşünden söz edilmesi ile doğaya uyum, dönüş adı altında insanın kendi varlığına yabancılaşması sağ-sol yeni-muhafazakarlığın kaynağını oluşturacaktır. Toplumsal etkinlik ve uygarlıktan bağımsız olarak gündelik yaşamın bütün karmaşıklığı, belirsizliği öne çıktıkça buna paralel bir biçimde doğrudan, anlık ilişkileri kutsallaştırma, edilgen bir biçimde benimseme, katılma ve ortaklık çabası söz konusu olmuştur. Ancak doğrudan, anlık

ilişkilerin sürekliliği olmadığı ve bir çözüm ile de temellenmediği için kutsal olana veya doğaüstüne olan inanç ve uyum da her zaman ve herkes için geçerli olmayacaktır.

Mevcut düzene toplumun kendi ilişkileri içinde (üretim düzeyinde) ulaşılması mümkün olmayınca bir yandan düzene kutsal, doğa-üstü bir güç ve önem yakıştırılacak, diğer yandan da bu güçle özdeşleşme çabası içine girilecektir. Bu nedenle toplumun kendi ilişkileri içinde mevcut düzeni etkileme çabası marjinalleşmiştir. Bir başka biçimde insanların kendi sorunları üzerinde etkide bulunması söz konusu olmadığından, çözümde belirsizliğin ve edilgenliğin ortaya çıkardığı şans, büyücülük, fal, dua, mucize beklentisi (topluma karşı bütün birey yüceltmelerine karşın) öne çıkacaktır. Şehir yaşantısı bireyin ve kimliğin silindiği kalabalıklar içinde yalnızlık duygusu olarak (toplu ayınlar gibi görülen eğlencelerde de bu duygu) hissedilecektir. Geleceğe yönelik güvensizlik, kuşku ve belirsizliğin ortaya çıkardığı teslimiyet bir başka yönüyle doğaüstü güçlerden çare arayan antiliğe, itiraza dönüşerek düzeni pekiştirmektedir. Mevcut durumu değiştirmek ve pay almak için yine marj-dışı doğaüstü güçlerden, mucizelerden medet umulması mutlak bir kader/iman anlayışını geçersiz kılmaktadır. Günümüz bilinç endüstrisinin kiblesi sayılan Hollywood filmlerinden sıradan televizyon dizi filmlere, bilgisayar oyunlarından çocuk kitaplarına ve yetişkinler için de yayınlanan çizgi-romanlara kadar bu tür konular, mucizeler, doğaüstü güçler, geleceği büyüyle belirleme çabası sıradanlaşmıştır. Türkiye’de de aynı eğilimin uzantılarını -karikatürleşmiş biçimiyle de olsa- görmek mümkündür.⁴ Eğlence endüstrisi/kültürü spordan sinemaya çeşitli düzeylerde artık gerçeklikten kopuk bir kurgu üzerinden kendisini gerçekleştirmektedir. Yeni dönemde belirsizlikten kaynaklanan kaygı, korku, güvensizlik, karamsarlık, şok, sinirlilik, şüphe, öfke/kızgınlık, anlamsızlık, güçsüzlük ve çaresizlik duyguları olayları anlama ve dönüştürme, çözüm üzerinde toplumca etkin olma çabasının kaybolmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle bütün bu olumsuz nitelemeler toplumsal çözümsüzlüğün sonuçları ve bedelleridir.

Batı dünya egemenliği sadece geçmişi değil günümüzü ve geleceği de kayıtlayan bir oluşumu belirtmektedir. ABD merkezli yeni dünya düzeninde çözüm gerektiren ve sorun olarak tanımlanan konular düzenin belirsizleştirme, ilkesiz-ölçsüz sıradanlaştırma tavrı nedeniyle sorun olmaktan çıkmış ve düzenin unsuru haline gel-

⁴ Türk sinemasında da Amerikan sineması örneğinden esinlenen belli uygulamalar vardır. Bunlar bize özgü unsurlarla süslendiğinde çok daha etkili olmaktadır. Bunun bir örneği özellikle gençler arasında ilgi gören “Kutsal Damacana” serisidir. Bu dizide Batı kalıplarının Türkçeye uyarlanması (kurt adamlar, mucizeler, doğaüstü güçler) ortaya çıkardığı terslik komedi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür bilinç oluşturma, aktarma, yaygınlaştırma çabası gündüz kuşağında yayınlanan televizyon dizilerinde çocuklar, gençler dışında dinin magazinleşmesi olarak (cinler, periler, mucize rakamlar, doğaüstü esrarengiz olaylar) ciddiyet ve süreklilik kazanmıştır. Eğlence endüstrisinin başka alanlarında da benzer bir eğilim vardır. Kendi takımlarının kazanması için taraftarların kişisel “totemler” yapması, büyüyle, hocaların üflemesiyle şampiyonluk beklenmesi, büyü bozdurmak için stadyumlarda kurşun döktürmeler bilinen örneklerdir.

miştir. Bu nedenle kendiliğinden, anlık, sıradan, gündelik yaşam ilişkileri, farklılıklar arası-ötesi görünümeler, çokkültürlülük adına etnisite, din, cins düzeyinde tikellikler öne çıkarılmıştır. Bu, düzenin kendine duyduğu güvenden kaynaklanmaktadır. Batı-dışı toplumlardan gelecek tehditlerin, alternatif düzen arayışlarının da sınırlı olması nedeniyle belirsizlik, standart dışı her türlü farklılaşma, yönsüz kuşku, bütünsel açıklamalardan kopuş yüceltilecektir. Toplumsal kaygı ve sorunlar düzeni tehdit eden patolojik/sınırlı bir hastalık olarak görülmekten çıkarken sıradan gündelik değerler, farklı yaşantılar yeni toplumsallaşma biçimleri olarak ortaya çıkacaktır. Sorunların varlığının düzen tarafından benimsenmesinde ne sorun vardır denebilir. Amaç elbette sorunların inkar edilmesi değil, sorunların mutlaklaşması, çözümsüzleşmesi ve düzenin sıradan, doğal unsuru haline getirilmesidir. Sorunların varlığının kabul edilmesi gerçekte düzenin/çözümün sınırlarının genişlemesini, eşitlik ve özgürleşmeyi beraberinde getirmemektedir; tam tersine çözümsüzlüğü ve sorunları mutlak hale getirerek düzenin aşılması önünde engel oluşturmaktadır. Bu, insanlığın kendi birikimini ve geleceğini tahrip etmesidir. Mevcut dünya egemenlik düzeni, çıkarlarından vazgeçmeyerek, belirsizlik ve çözümsüzlüğü, uygarlık yıkımını, her türden anticiliği kendi varlığını sürdürmenin bir unsuru olarak görebilir. Ancak insanlığın bu yıkımı benimsemesinde bir çıkarı olmadığı açıktır.